

МОЗГОВА Наталія Григорівна,

*доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

КОНФІГУРАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Швидкоплинність змін, які відбуваються в епоху глобалізації, модифікують ставлення до часу та порушують його лінійне бачення. Над образом майбутнього нині тяжіє абсолютна невпевненість. Як висловився сучасний французький історик П'єр Нора «ми не знаємо, яких знань про нас потребуватимуть наші наступники, щоб зрозуміти самих себе» [1, р. 40]. Цей меседж з необхідністю виводить нас до проблем пошуку ідентичності в ситуації постмодерного розпаду, який з часом все більшою мірою стосується проблем пам'яті. Адже саме пам'ять (індивідуальна і колективна) робить нас тими, ким ми є, вибудовуючи нашу ідентичність і визначаючи нашу приналежність до певної спільноти – групи, громади, міста, нації, країни. пам'яті.

Але що таке пам'ять взагалі і колективна пам'ять, зокрема? Як суспільства пам'ятають? І чи можуть суспільства взагалі щось пам'ятати? Чи не є пам'ять властивістю суто індивідуальною? Як і у який спосіб пам'ять груп підтримується та передається наступним поколінням? Чи представлена колективна пам'ять у репрезентаціях «свідомого» або «несвідомого»? Всі ці питання постають одразу перед читачем, коли мова заходить про феномен соціальної, суспільної, історичної, публічної або колективної пам'яті.

Одразу слід наголосити, що в літературі, присвяченій феномену колективної пам'яті панує цілковитий поняттєвий і термінологічний

хаос, а сам термін «колективна пам'ять» не має однозначного змісту, і під цим терміном досліджуються абсолютно різноманітні явища. Одна з причин такого становища полягає у міждисциплінарному характері досліджуваного феномена, оскільки колективна пам'ять вивчається і психологами, і філософами, і політологами, і соціологами, і представниками культурної антропології.

Спочатку спробуємо співставити такі поняття, як «колективна пам'ять» та «історична свідомість». Одразу впадає в око, що поняття «історична свідомість» вживають у мову для «означення усвідомлення процесуального характеру дійсності, почуття історичної мінливості, а відтак розміщення подій на осі лінійного, кількісного, незворотного часу, і протиставляють міфологізованій свідомості, елементом якої є специфічна концепція якісного часу, або ж «безчасся» [2, с.35]. Також нерідко історична свідомість ототожнюється із «правильними» знаннями про минуле і тоді набуває оціночного характеру. Але сьогодні можна зустріти трактування поняття «історичної свідомості» як такої категорії, що обіймає одночасно історію і колективну пам'ять, і тоді пам'ять та історія виступають різновидами історичної свідомості.

Сучасна польська дослідниця Барбара Шацька виділяє три виміри розрізнення проблемного поля, окресленого поняттям «колективна пам'ять». Перший вимір – це пам'ять про минуле у різних спільнотах та прошарках населення; другий – зосереджений немовби всередині кожної спільноти і тоді ми маємо справу з двома різновидами колективної пам'яті: офіційною (інституційною) і неофіційною (поточною). І третій вимір, коли колективну пам'ять розуміють як пам'ять членів певної спільноти про її минуле, тобто пам'ять (історичну) і поколінняву (автобіографічну).

Інший сучасний дослідник феномену колективної пам'яті Пол Коннертон стверджує, що сьогодні в гуманітаристиці щодо розуміння сутності феномену колективної пам'яті домінує дві

позиції: традиційна та постмодерна. Для традиційної характерним є розгляд колективної пам'яті як скаліченого історичного знання, а отже, колективна пам'ять редукується до історичного знання і історія постає як наукова ступінь колективної пам'яті. Постмодерна позиція стверджує протилежне: історія – це лише одна з іпостасей колективної пам'яті і тим самим заперечується самотність історії, а отже, історичне знання редукується до колективної пам'яті.

Колективна пам'ять локалізована не лише в індивідах, але й у культурних артефактах: пам'ятниках, картинах, романах, фільмах, побутових речах – все це створює образ минулого. Іноді у науковій літературі зустрічається поняття «культурна пам'ять». Остання відрізняється від колективної тим, що вона обіймає не лише уявлення про минуле та свідоме, але й неусвідомлюваний вплив минулого на прояви життя. У такий спосіб, Б. Шацька схиляється до такого визначення колективної пам'яті, який окреслює будь-яке ставлення до минулого, окрім професійної історії.

Слід зазначити, що у 1920-1930-х рр. XX ст. Моріс Галбваск [3], до речі, учень Дюркгайма, підкреслив тісний зв'язок ідентичності з пам'яттю про власне минуле, чи то індивідуальної, чи колективної, і що саме пам'ять робить нас тими, ким ми є сьогодні. Ідентичність концептуалізована таким чином, що містить у собі поняття тривання в часі суб'єкта. При цьому нерідко поняття «колективна пам'ять» засноване на переконанні, що пам'ять є лише індивідуальною власністю, а тому вважається неправильним поєднувати іменник «пам'ять» із прикметником «колективна» [2 с.43]. Раніше вчені вважали, що людина все запам'ятовує так, як бачить і чує, тобто діє на зразок відеокамери. Але насправді це зовсім не так. Польський вчений-психолог Шактер писав: «Ми не реєструємо нашого досвіду так, як це

робить фотоапарат.... Ми вловлюємо ключові елементи нашого досвіду і зберігаємо їх. А потім радше їх реконструюємо чи навіть наново творимо образи, аніж вибудовуємо копію. Іноді в процесі ми додаємо свої почуття, переконання чи навіть здобуті пізніше знання» [4, р.22]. У такий спосіб, пам'ять не реєструє окремих подій семантично невпорядкованим чином. Індивід з необхідністю шукає способів їх упорядкування, а далі створює цілісний наратив, який не є ідентичним віддзеркаленням справжнього перебігу подій дійсності. Висновок впливає один: і минуле, і сучасне доступні нам лише за допомогою категорій нашої власної культури. Крім того, на бачення власного минулого дуже впливає те, чим і ким є особа сьогодні. «Ми часто прочитуємо по-новому або цілковито переробляємо наш минулий досвід в світлі того, що знаємо і в що віримо сьогодні. Це більше каже про те, як ми відчуваємо зараз, аніж про те, що сталося колись» [4, р.15-16]. У такий спосіб, те, чим люди живуть сьогодні, вирішальним чином впливає на те, як вони бачать минуле і що у ньому фіксують у якості важливого та неважливого. Картина минулого, видима із перспективи сьогоднішнього, може узгоджуватися із картиною, видимою з офіційної перспективи, а може відрізнятись від неї, або взагалі суперечити останній.

Слід зазначити, що Моріс Галббакс вперше наголосив, що «простір», «час» і «колективна пам'ять» тісно взаємопов'язані. Свою концепцію він назвав «соціальними структурами колективної пам'яті». За Галббаксом, колективна пам'ять немов би вмонтована в конкретний соціальний досвід і у такий спосіб тісно пов'язана з часовими та просторовими уявленнями. Галббакс розглядає дві пари опозиційних понять: автобіографічна пам'ять – історична пам'ять, а також історія – колективна пам'ять. У першому випадку маємо справу із протиставленням пам'яті про події минулого, які ми знаємо із власного досвіду, та пам'яті про

події, відомі нам із інших джерел. У другому - опозицією мертвих знань про минуле та «живої історії», тобто такі знання про минуле, які наповнені емоціями і якими просякнуте все суспільство. Для Габлвакса історична пам'ять складається з двох складових другої опозиції – як історії, так і колективної пам'яті. Цю ж думку продовжив інший дослідник Пол Коннертон у своїй праці «Як суспільства пам'ятають» [5], де він обґрунтував ідею просторовості пам'яті та її соціальне структурування, а також певну перформативність пам'яті, тобто властивість колективної пам'яті бути представленою і розіграною у формі дійства, або репрезентованою у вигляді певних мнемонічних позначок.

У такий спосіб, різні автори пов'язують явище колективної пам'яті зі змінами, які тривають у сучасному світі та супутніми їх процесами втратами коріння та дезорієнтації в сфері ідентичності.

Список літератури

1. Nora P. Czas pamieci. - Res. Publica Nowa, 2001. – 154 p.
2. Шацька Барбара. Минуле – пам'ять – міт / Барбара Шацька. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 248 с.
3. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / М. Хальбвакс // Неприкосновенный запас, 2005. – № 2-3. – С.8-27.
4. Schacter D. L. Siedem grzechow pamieci, Jak zapominamy i zapominkujemy. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2003. – 144 p.
5. Коннертон Пол. Як суспільства пам'ятають / Пол Коннертон. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 184 с.